

मधुच्छन्दा वैश्वामित्रः। इन्द्रः। अनुष्टुप्

गायन्ति त्वा गायत्रिणोऽर्चन्त्यर्कमर्किणः।

ब्रह्माणस्त्वा शतक्रतु उद्वंशमिव येमिरे ॥ १ ॥०१० ॥०१

शतक्रतो- शतभूमिकासु विस्तृतप्रज्ञ । त्वा- भवन्तम् । गायत्रिणः- सामगायकाः । गायन्ति । अर्क-
अर्चनीयम् । त्वाम् । अर्किणः- ऋग्भिः स्तुवन्तः । अर्चन्ति- पूजयन्ति । अर्क पूजायाम् । ब्रह्माणः-
मन्त्रविदः । त्वा- भवन्तम् प्राप्य । उद्वंशम्- वनेषु उत्तमं पन्थानं प्राप्य । इव । येमिरे- उपरमन्ति ।
यम उपरमे ॥१ ॥

यत्सानोः सानुमारुहदूर्यस्पष्ट कर्त्वम्।

तदिन्द्रो अर्थं चेतति यूथेन वृष्णिरेजति ॥ १ ॥०१० ॥०२

यत्- यदा । सानोः- एकपर्वतसानोः । सानुम्- अन्यसानुं । एकस्या भूमिकाया अन्यभूमिकामिति
भावः । आरुहत्- आरूढवान् । कर्त्वम्- उपासनभूतकर्म । भूरि- प्रभूतम् । अस्पष्ट- स्पष्टवान् । तत्-
तदा । इन्द्रः । अर्थ- ध्यानगम्यस्य वस्तुनः अन्तरङ्गं भावम् । चेतति- साक्षात्करोति । वृष्णिः-
वर्षकः इन्द्रः । यूथेन- स्वमरुद्गणेन । प्राणविशेषेण । एजति- सवितर्कान्निर्वितर्कं सविचारान्निर्विचारं
प्रति गन्तुं एवं सूक्ष्मातिसूक्ष्मभावयात्रार्थं कम्पते । ॥२ ॥

युक्ष्वा हि केशिना हरी वृषणा कक्ष्यप्रा।

अथा न इन्द्र सोमपा गिरामुपश्रुतिं चर ॥ १ ॥०१० ॥०३

कक्ष्यप्रा- उपासकचित्तस्थश्रेणीपूरकौ । प्रा पूरणे । वृषणा- वर्षकौ । हरी- आकर्षणशक्तिभूतौ ।
केशिना- अश्वौ । अश्वः प्राणस्य प्रतीको वेदे । युक्ष्व- संयोजय । अथ- अनन्तरम् । सोमपाः-
रसानुभवकर । इन्द्र । नः- अस्माकम् । गिराम्- मन्त्राणाम् । उपश्रुतिम्-
इन्द्रियागोचरचिदाकाशस्थश्रवणभूमिकायाम् । चर- गोचरो भव ॥३॥

एहि स्तोमौ अभि स्वराभि गृणीह्या रुव ।

ब्रह्म च नो वसो सचेन्द्र यज्ञं च वर्धय ॥ १ ॥०१० ॥०४

वसो- शरण्य । वस निवासे । एहि- आगच्छ । स्तोमान्- मन्त्रान् । अभि- अभितः । स्वर-
अस्मच्छ्रवणगोचरान् कुरु । स्वर शब्दोपतापयोः । गृणीहि आ रुव- शब्दं कुरु । रु शब्दे । एवम् ।
नः- अस्माकम् । ब्रह्म सच- मन्त्रेण ब्रह्मवर्चसा वा सह । यज्ञं च- सङ्गतिकरणं देवपूजां दानं च ।
वर्धय ॥४॥

उक्थमिन्द्राय शंस्यं वर्धनं पुरुनिषिधे ।

शक्रो यथा सुतेषु णो रारणत्सख्येषु च ॥ १ ॥०१० ॥०५

यथा । शक्रः- शक्तिमान् । शकृ शक्तौ । नः- अस्माकम् । सुतेषु- निष्पन्नेषु रसेषु । सख्येषु च-
प्रेमभावे च । रारणत्- अनुग्रहभाषणं करोति । रण शब्दे । तथा । पुरुनिषिधे- बहूनां
आत्मावरणशक्तिभूतवृत्राणां निषेधकारिणे । इन्द्राय । वर्धनम्- वर्धकः । शंस्यम्- प्रशंस्यः ।
उक्थम्- मन्त्रः । भवतु ॥५॥

तमित्सखित्व ईमहे तं राये तं सुवीर्ये ।

स शक्र उत नः शक्रदिन्द्रो वसु दयमानः ॥ १ ॥०१० ॥०६

तमित्- तमेव । सखित्वे- सख्याय । राये- संपदे । सुवीर्ये- शोभनवीर्याय । ईमहे- यामः । ईङ्-
गतौ । उत- अपि च । शक्रः- शक्तिमान् । इन्द्रः । नः- अस्माकम् । वसु- निवासं सन्तम् ।
दयमानः- प्रयच्छन् । गच्छन् । संरक्षन् वा । दय दानगतिरक्षणहिंसादानेषु । शक्त-
अस्मद्रक्षणशक्तो भवति । शक् शक्तौ ॥६॥

सुविवृतं सुनिरजमिन्द्र त्वादातमिद्यशः ।

गवामपं ब्रजं वृधि कृणुष्व राधो अद्रिवः ॥ १ ॥०१० ॥०७

सुविवृतम्- सुष्टु विशेषेण वृतम् । वृ वरणे । सुनिरजम्- अनायासेन निरवशेषं प्राप्तुं शक्यम् । अज
गतिविक्षेपणयोः । यशः । त्वादातम्- त्वया शोधनेन विशदीकृतम् । दैप् शोधने । इत्- एव । गवाम्
- ज्ञानकिरणानां । ब्रजम्- निवासम् । वृत्रैः जडप्रतीकपर्वतपिहितम् । अपावृधि- अपावृणु । अद्रिवः-
जडप्रतीकाद्रिवशिन् । राधः- संसिद्धिं वृद्धिं वा । राध संसिद्धौ । राध वृद्धौ । कृणुष्व- कुरु ॥७॥

नहि त्वा रोदसी उभे ऋघायमाणमिन्वतः ।

जेष स्वर्वतीरपः सं गा अस्मभ्यं धूनुहि ॥ १ ॥१० ॥०८

ऋघायमाणम्- वृत्राणि संहरन्तं । त्वा- भवन्तम् । उभे रोधसी- द्यावापृथिव्यौ । न इन्वतः- न
व्याप्नुवतः । इवि व्याप्तौ । स्वर्वतीरापः- ज्योतिष्मतश्चित्प्रवाहान् । जेषः- प्रेरय । गाः- ज्ञानरश्मीन् ।
अस्मभ्यम्- अस्मदर्थम् । सं धूनुहि- कम्पय । प्रेरयेति भावः ॥८॥

आश्रुत्कर्णं श्रुधी हवं नू चिदधिष्व मे गिरः ।

इन्द्र स्तोममिमं मम कृष्वा युजश्चिदन्तरम् ॥ १ ॥०१० ॥०९

आश्रुत्कर्ण- विश्वश्रोतः। हवम्- अस्माकं आह्वानम्। श्रुधि- शृणु। मे- मम। गिरः- मन्त्रान्।
दधिष्व- धारय। इन्द्र। मम- मे। इमं स्तोमम्- एनं मन्त्रम्। युजः- समाधेः ध्यानस्य वा। युज
समाधौ। अन्तरम्- आसन्नम्। कृष्व- कुरु ॥९॥

विद्वा हि त्वा वृषन्तमं वाजेषु हवनश्रुतम्।

वृषन्तमस्य हूमह ऊतिं सहस्रसातमाम् ॥ १ ॥०१० ॥१०

त्वा- भवन्तम्। वृषन्तमम्- वर्षकतमम्। वाजेषु- आत्मावरणभेदोद्यमाय कृतसङ्ग्रामेषु।
हवनश्रुतम्- अस्मदाह्वानश्रोतारं। विद्वा- जानीमः। वृषन्तमस्य- वर्षकतमस्य। सहस्रसातमाम्-
सहस्रदात्रीम्। ऊतिम्- रक्षाम्। हूमहे- आह्वयामः ॥१०॥

आ तू न इन्द्र कौशिक मन्दसानः सुतं पिब।

नव्यमायुः प्र सू तिर कृधी सहस्रसामृषिम् ॥ १ ॥०१० ॥११

कौशिक- अस्मत्कोशभूत। कोशाद्भवतीति कौशिकः। इन्द्रः सदामने कृत इति श्रुतेः।
अस्मद्भक्तिश्रद्धया यस्मिन् कोशे वयं देवतामाह्वयामस्तस्मिन् कोशे सा आगच्छति। चित्ते वा अग्नौ
वा तडिति वा वृष्टौ वा कोशे भवति।। इन्द्र। नः- अस्मान्। आ- आगच्छ। मन्दसानः- हृष्टः
सन्। सुतम्- निष्पन्नं रसम्। पिब- अनुभव। नव्यम्- अभिनवं दैविकम्। आयुः- जीवनम्। प्र-
प्रकर्षेण। सु- सुष्टु। तिर- वर्धय। नः- अस्मान्। सहस्रसाम्- सहस्रदर्शनात्मकान्। ऋषिम्-
सूक्ष्मदर्शिनः। कृधी- कुरु ॥११॥

परि त्वा गिर्वणो गिर इमा भवन्तु विश्वतः।

वृद्धायुमनु वृद्धयो जुष्टा भवन्तु जुष्टयः ॥ १ ॥०१० ॥१२

गिर्वणः- मन्त्रैर्भजनीय । वन संभक्तौ । त्वा- भवन्तम् । इमा गिरः- इमे मन्त्राः । परि- परितः ।
विश्वतः- सर्वतः । भवन्तु- सन्तु । वृद्धायुम्- ज्ञानादिभिर्वर्धितजीवनम् त्वाम् । वृद्धयः-
वृद्धिकारकशक्तयः । अनु भवन्तु । जुष्टाः- त्वया सेविताः । जुष्टयः- त्वत्प्रीतिकराः । अनु भवन्तु ।
जुषी प्रीतिसेवनयोः ॥१२॥

Dr. Rangraji